

Auktoritet och allegori

En diskussion om folkminnesmaterial och folklivsforskning vid 1900-talets början

Susanne Nylund Skog

Intresset för folkliga traditioner har en lång historia med kopplingar till 1600-talets antikvitetsrannsakingar, 1800-talets landsmålsföreningar och dess nationalromantiska idékomplex (Lilja 1996:22ff, Skott 2008:14). Under 1800-talets slut och 1900-talets början var intresset spritt över hela landet och delades av många (Klein 2000). På några få årtionden införlivades hundratusentals uppteckningar om det svenska folkets liv och leverne i samlingarna vid folkminnesarkiven runt om i landet.¹ Ett av dessa var Uppsala landsmålsarkiv (ULMA), som numera heter Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU) och ingår i den statliga myndigheten Institutet för språk och folkminnen. I myndigheten ingår även Dialekt- ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG) och Dialekt- ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM), som båda hyser folkminnesmaterial. I Lund finns Folklivsarkivet och i Stockholm Nordiska museets arkiv, som bland annat inrymmer folkminnesmaterial.

Etnologen Agneta Lilja skriver att materialet som finns bevarat på dessa arkiv är ett viktigt komplement till historiska källor och erbjuder en unik kunskap om människors liv och arbete, vardag och fest, tankar och tro från mitten av 1800-talet fram till idag (1999:115). Lilja understryker dock att det inte går att betrakta uppteckningarna som historiska dokument, utan att det är viktigt att ha kunskap om ”på vilka villkor och under vilka förhållanden de inkommit”, eftersom de skapades utifrån ”skilda individers intressen och ett specifikt

vetenskapligt synsätt” (1999:116–117). Med denna artikel vill jag bidra till kunskap om dessa villkor och förhållanden. I artikeln vill jag belysa svårigheterna med att ta sig an materialet men också de möjligheter det erbjuder i form av kunskap om tider, platser, föreställningar och traditioner som inte längre finns annat än som folkminnesmaterial.

Agneta Lilja betraktar Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, som en ”vetenskaplig, intellektuell värld, där folkkulturen valts som forskningsproblem” (1999:117). Hon definierar verksamheten som ett fält i Pierre Bourdieus mening, alltså som ett system av relationer mellan olika positioner av specialiserade agenter och institutioner, som strider om vem som innehar den legitima kunskapen om folkminnen (1999:117). Beträttat så blir det ständigt pågående maktspelet kring hur kunskap produceras och legitimeras synligt. Etnologen Barbro Klein placerar folkminnesarkiven i ett vidare politiskt och samhälleligt sammanhang. Inspirerad av Jürgen Habermas, menar hon att folkminnesarkiven ingår i folklivs- eller folkkulturfären (Klein 2000:21, 2013). Med denna term avses folklivsmuseum, folkminnesarkiv, det akademiska fältet folkloristik och folklivsforskning samt hemslöjds-, hembygds-, folkmusiks- och folkdansrörelserna. Klein menar att alla dessa har haft som mål att studera, bevara, lyfta fram, presentera, omvandla, uttrycka och sälja folktradition och folkkultur (Klein 2000:5).

I min artikel vill jag belysa det maktspel som under 1900-talets första årtionden pågick

Halmslöjd i Osby. Christianstads läns hemslöjdsförening 1959.

inom folklivssfären. Jag tar utgångspunkt i folklivsforskaren och fältarbetaren Louise Hagbergs artikel Julhalm och juldockor (1921). Analysen kretsar dels kring karaktären på det material som låg till grund för artikeln, material som finns bevarat på de svenska folkminnesarkiven, dels kring den forskning som bedrevs med utgångspunkt i materialet. Slutligen förs en diskussion kring hur materialet kan användas idag. Vilken kunskap om forna tiders liv och leverne kan vi erhålla ur materialet och forskningen om det? Vilka teoretiska perspektiv formade insamling och forskning och hur kommer detta till uttryck i Louise Hagbergs forskargärning? Vilken kunskap krävs av dagens forskare för att nalkas material på nytt?²

Inspirerad av den representationskritiska debatten som fördes på 1980-talet och framåt och som delvis fortsatt i en posthumanistisk diskussion om kunskapsproduktion har jag sökt fruktbara sätt att analysera artikeln Julhalm och juldockor (se t.ex. Frykman 2012,

Åsberg m.fl. 2012). Grundtanken i etnologerna Billy Ehns och Barbro Kleins numera klassiska *Från erfarenhet till text* (2007)³ är att ingen vetenskaplig verksamhet är fri från subjektiva och kulturbundna processer. *Från erfarenhet till text* är att betrakta som en del av den representationskritiska debatt där etnografens skrivande roll placerades i centrum och där man genom granskningar av etnografiska texter ville visa hur rätten att företräda De Andra etablerades och vidmakthölls. En artikel som fick stor genomslagskraft var antropologen James Cliffords *On Ethnographic Authority* (1983), där han diskuterar hur forskare etablerar auktoritet hos kollegor och läsekrets. En något senare publikation inom samma genre är antologin *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (1986), resultatet av en samling seminarier kring den etnografiska textframställningen. Till *Writing Culture* bidrog James Clifford med artikeln *On Ethnographic Allegory*. Utgångspunkten där är att etnografiskt skrivande är allegoriskt både till innehåll och till form, det utgår ifrån, framkallar och skapar mening med hjälp av andra berättelser (Clifford 1986:98–100). Även Georg E. Marcus och Michael M. J. Fischers *Anthropology as Cultural Critique* (1986) kretsar kring textframställning och representationsproblematik. Det är dessa arbeten som inspirerat mig att göra en analys av Julhalm och juldockor och att undersöka Louise Hagberg som forskare och författare.

Fältarbetaren och folkminnesforskaren

Louise Euphrosyne Hagberg (1868–1944) var anställd vid Nordiska museet i fyrtio år. Hon startade sin karriär som sekreterare och premierades nio år efter avslutad anställning med titeln hedersdoktor av Uppsala universitet. Sin tid vid Nordiska museet startade hon år 1891, 23 år gammal, som extra ordinarie amanuens (sekreterare) åt Artur Hazelius. I hans anda hade redan under 1890-talet resor

med dokumentationer av allmogen börjat göras, och Hagberg kom att bli en av dem som arbetade vidare i denna tradition. Under åren 1912–1929 företog hon omfattande resor för att tillvarata muntliga traditioner om tro och sed. Sammanlagt reste hon ut på 38 fältarbeten i 17 av de svenska landskapen (Gustafsson 1992).

Femton av sjutton extra ordinarie amanuenser på Nordiska museet var vid 1900-talets början kvinnor. En av de två männen var Nils Edvard Hammarstedt, som senare tillträdde en intendenttjänst och skapade avdelningen Arkiv för svensk folkkännedom på Nordiska museet, senare kallat Hammarstedtska arkivet. De två sista åren av sin tjänstgöring efterträdde Louise Hagberg Hammarstedt som förståndare för folkminnessamlingen (Skarin Frykman 2010). Hagberg tog stort intryck av Hammarstedt och var en av dem som anammade de survivalteoretiska fruktbarhetsteorier, vilka Hammarstedt introducerade i den nordiska forskarkretsen (Hagberg 1937:8).

Louise Hagberg hade goda språkkunskaper, men ingen akademisk utbildning. Hon var född i en kulturell och lärd elit (Klein 2013:132), hennes mor, grevinnan Louise von Schwerin, var av adlig börd och hennes far, Jakob Theodor Hagberg, var professor i nyeuropéisk språkforskning vid Uppsala universitet. Hennes bror var redaktör för *Aftonbladets Brokiga Blad* och dess halvveckoupplaga, i vilka Hagberg anordnade kulturella pristävlingar och skrev ett flertal artiklar under sina verksamma år.

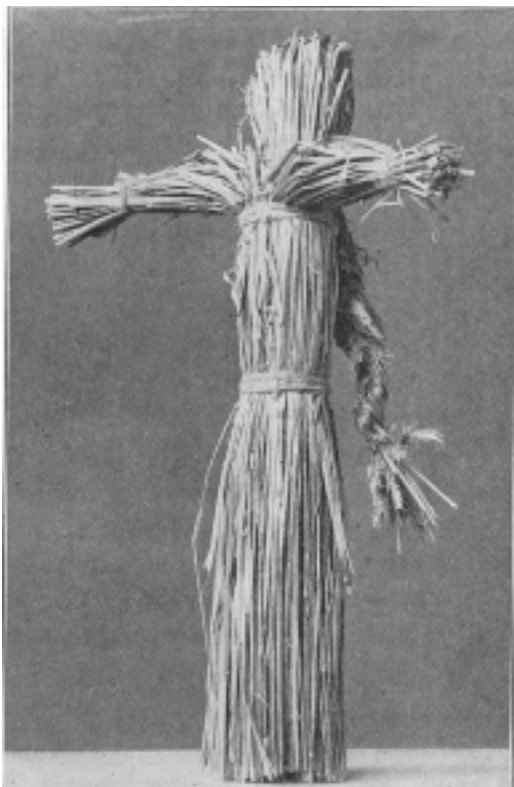
Sammanlagt publicerades över femtio artiklar författade av Louise Hagberg i tidskrifter, dagstidningar, festpublikationer, föreningsblad med mera. Majoriteten av artiklarna skrev hon för *Fataburen*, Nordiska museets årsbok, där jag funnit 18 artiklar i hennes namn. I *RIG*, som vände sig till en något snävare läsekrets av forskare och vetenskapligt belästa, publicerades Hagberg däremot endast vid nio tillfällen. Hon skrev

en bok om påskhögtiden (1920) och 1937 publicerades hennes stora verk *När döden gästar*, ett monumentalt arbete på närmare 700 sidor om seder och bruk vid begravning. Under en lång tid arbetade hon också med ett verk om julgranens historia, som hon tyvärr aldrig hann avsluta före sin död. Artikeln Julhalm och juldockor publicerades i *RIG* 1921, som den första av Hagbergs artiklar i denna tidskrift. Artikeln bjuder på ett jämförelsevis omfattande teoretiskt resonemang och utgör inte något typiskt exempel på Hagbergs publikationer, som är övervägande beskrivande och där de teoretiska resonemangen oftast är få. Därmed är dock inte sagt att hon insamlade och författade fri från teoretiska antaganden, vilket analysen av Julhalm och juldockor kommer att visa.

Hagberg var inte ensam om att skriva om seder knutna till julen. Julfirande har alltid intresserat folklivsforskare och det fanns under Hagbergs verksamma tid ett stort material insamlat. År 1905 utgav Hammarstedt ett tryckt P.M. för uppgifter angående Julfirande och därmed sammanhängande folkseder. De många frågelistor om julfirande som följde på Hammarstedts P.M. vittnar om att detta utgjorde ett vitalt ämne inom nordisk folklivsforskning. Tio av Hagbergs artiklar berör just julfirande, och i den arkivsamling hon själv upprättat överväger material om julens seder tillsammans med uppgifter om seder kring döden. Genom att ta del av artiklar och litteratur om julfirande kan man se att beskrivningar av denna tradition på många sätt utgjorde en egen genre. Visst beteende och vissa element, som till exempel lekarna och julkärven, återfinns i de flesta beskrivningar. Varför just dessa beskrevs och hur de förklarades är nära knutet till dåtidens forskningsteoretiska antaganden.

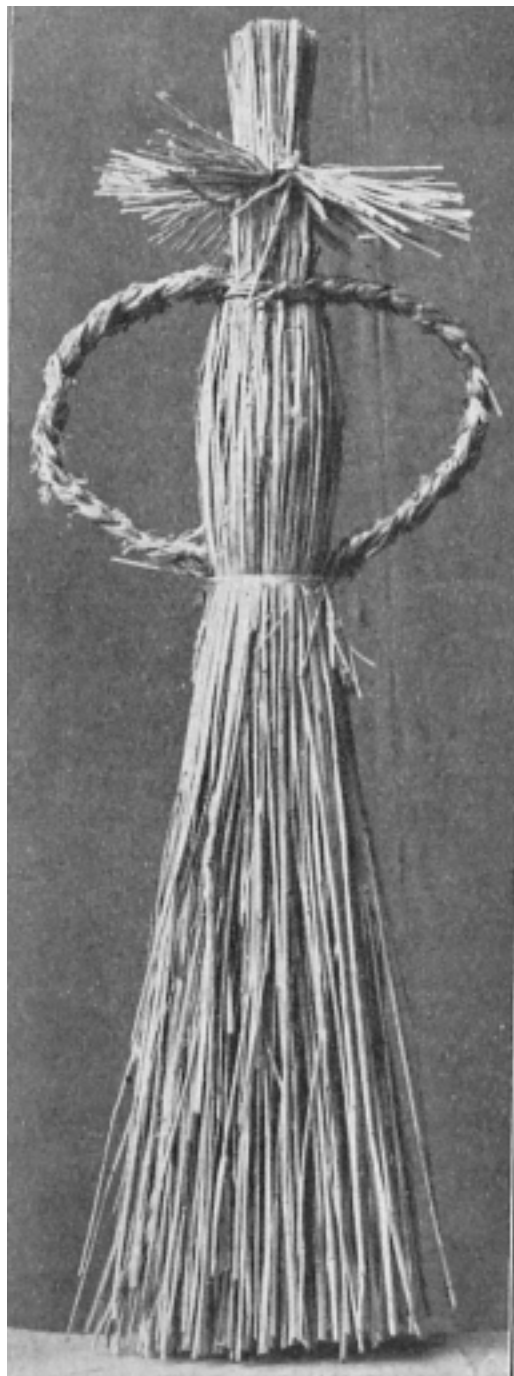
Evolutionismen och diffusionismen

Det tidiga 1900-talets kulturforskning präglades framför allt av två vetenskapliga skolor, evolutionism och diffusionism, med var

Julgoppa. Håbol Sn, Dalsland. H 535 mm. Nordiska Museet.

sitt perspektiv på kulturens förändring och utveckling. Mycket förenklat hävdade diffusionismen att alla likartade kulturelement i olika geografiska områden hade samma ursprung. Enligt den evolutionistiska modellen menade man istället att alla kulturer genomlöpte samma utveckling från lägre till högre former. Av detta följde att man menade sig kunna rekonstruera äldre kulturstadier inom den egna västerländska kulturen genom att studera så kallade primitiva folk, som inte hunnit lika långt i den kulturella utvecklingen. Gemensamt för dessa båda vetenskapsinriktningar var dock att de arbetade med en kulturhistorisk metod, ofta med ett ytterst bräckligt historiskt underlag. Enligt etnologerna Åke Daun och Orvar Löfgren (1973) renodlades sällan dessa skolor. I äldre nordisk forskning möter man därför ofta en blandning av evolutionistiska och diffusionistiska resonemang.

Jultuppa. Hedesunda Sn, Gästrikland. H 765 mm. Nordiska Museet.

Både evolutionister och diffusionister sökte ursprungliga kulturelement och utgick oftast från ett föremåls form för att fastställa dess

plats i utvecklingskalan eller på spridningskartan. Men det var inte endast den materiella kulturforskningen som påverkades av dessa teoretiska antaganden. Även forskning om den andliga kulturen tog intryck av dem och det är ur studier av andliga element som survivalteorin tog form. Mot de materiella lämningarna svarade här så kallade survivals eller relikter (Tillhagen 1999:110–112).

En av de mest framträdande inom den survivalteoretiska skolan var kulturevolutionisten Sir Edvard Tylor (1832–1917). Ett av Tylors viktigaste metodiska hjälpmedel bestod just i läran om survivals eller relikter. Han menade att det i en kultur alltid finns en hel del beståndsdelar vilkas existens endast kan förklaras som lämningar, relikter, från tidigare kulturperioder. Han menade att man vid studiet av dessa relikter kan få en inblick i kultureernas hela tillväxt och utveckling. Tylor antog att vuxna människors tro och riter levde kvar i förändrad form i exempelvis barnatro och barnlek, men menade att ofta är det bara i spillror eller skärvor som man kan påträffa denna äldre tro. Forskarens uppgift blir då att försöka sätta ihop skärvorna, och att eventuellt ersätta de bortfallna bitarna, för att kunna se åtminstone konturerna av det ursprungliga mönstret.

Den survivalteoretiker som mest kom att influera de nordiska forskarna var den tyske folkloristen Wilhelm Mannhardt (1831–1880). Mannhardts utgångspunkt var att sederna utgjorde de mest konstanta elementen i folktraditionen, och han menade att de många olika seder som kan observeras i samband med årshögtiderna, livets högtider och arbete i jordbruket var bleknade rester av en tidigare fruktbarhetskult (Brück 1983). Mannhardt koncentrerade därför sin forskningsinsats till studiet av seder och föreställningar knutna till växtliv och åkerbruk (Bringéus 1976:37). Survivalteorin är också förknippad med en komparativ metod, då Mannhardt sände ut frågelistor över stora delar av Europa, bland

annat i Sverige. Hans frågor gällde tro och sed rörande skörden.

Sir James Frazer (1854–1941), engelsk religionsantropolog, tog upp samma tankegångar i sitt monumentala verk *The Golden Bough* (1890), men perspektivet var här mer omfattande än hos Mannhardt. Med hjälp av en mängd etnografiska data från hela jordklotet gjorde han vegetationskult till ett universellt fenomen. Men varken Mannhardts eller Frazers syfte var att studera spridningsproblem. De ville istället med utgångspunkt i de sentida traditionerna finna de äldsta kulturstadierna. I de strån som skördefolket sparade på fältet såg Mannhardt inte bara en tom sed eller ett upptåg, utan en rest av ett forntida offerbruk till sädesanden som hade tagit sin tillflykt till de sista stråna. Man lät de sista stråna stå kvar på rot som ett offer för att garantera en god skörd inför kommande år, eller för att fånga och döda sädesanden och tillgodogöra sig dennes kraft (Svensson 1969:39).

Folkloristen Alan Dundes menar att survivalteoretikernas forskning byggde på en devolutionistisk premiss, vilken innebar att man ansåg att tiden gjort ett förstöringsarbete och att traditionen utsatts för vittring och fall (Dundes 1986). Dundes gör oss uppmärksamma på att för Hagberg och hennes samtida var utveckling något eftersträfvansvärt och nödvändigt, men samtidigt uppfattades utvecklingen som en förstörande kraft. Etnologen Nils-Arvid Bringéus skriver i *Människan som kulturvarelse* (1976) att det var just den devolutionistiska premissen som fick fart på insamlingsarbetet, eftersom man fick bråttom med att samla in det som utvecklingen höll på att förstöra (se även Klein 2013). Bringéus påpekar också att ända in på 1940-talet präglades folklivsforskningen i Sverige av evolutionistiska strömningar sprungna ur antropologers arbeten i utomeuropeiska samhällen och av de survivalteoretiska fruktbarhetsteorier som introducerats i Norden främst via Hammarstedt (Bringéus 1976:37).

I den evolutionistiska och survivalteoretiska andan, som Hagberg arbetade i, var således rekonstruktion den ledande principen (Brück 1983). Man sökte bland allmogekulturen efter uråldriga kulturelement av vilka man sedan rekonstruerade förkristna seder och bruk. Målet var att rädda och sprida kunskap om den försvinnande allmogekulturen som antogs ha länkar till hednisk forntid. Här kan iakttas två olika nivåer eller målsättningar inom dåtidens forskning. Dels ville man bevara något som höll på att försvinna, dels ville man bekräfta att det man kämpade för att bevara hade ett så gammalt ursprung som man antog. Dessa båda nivåer var ohjälpligt sammanbundna med varandra, de kan sägas ha varit varandras förutsättningar (Lilja 1999:122). När jag i det följande skall granska Julhalm och juldockor kommer detta att framgå.

Beskrivningarna och förklaringarna

Artikeln Julhalm och juldockor är fjorton sidor lång (s. 33–47), tvåspaltad och har femtioen hänvisningar. Den har sexton illustrationer (s. 34–43) av fotograferade juldockor och en tecknad illustration av leken ”ta juletpuppen”, från Rudbecks *Atland* (1689, se Eriksson 2002). Artikeln har en akademisk prägel. Texten är växelvis abstrakt och konkret, vilket innebär att vissa termer i artikeln har ett stort betydelseomfång, till exempel ”tradition” och ”helighet”, medan andra termer är konkreta och pekar på en viss sak eller ett visst beteende, bland annat ”halmdocka från Nätra”. Texten är dessutom vetenskaplig, vilket mängden av fruktbarhetsteoretiska termer pekar på. Tonen är didaktisk och Hagberg skriver ofta: ”så var det”, ”så gjorde man”, ”har sin betydelse” och så vidare. Eftersom Hagberg för att underbygga sina resonemang hämtar uppgifter från ett brett kunskapsområde ger texten också ett lärt intryck. Texten har dessutom en objektiv och en officiös (allmängiltig) karaktär, vilket kombinerat med den distanserade tonen bidrar till en opersonlig prägel. Dock lyser passionen för det beskrivna igenom.

Hagberg inleder artikeln med att presentera bruket att täcka golvet med halm som en ”urgammal skandinavisk sed” (s. 33), och påpekar därmed indirekt att seden därför är värd att beskriva och dokumentera. Det verkar dock inte räcka endast med ett konstaterande av detta slag, utan ett av artikelns syften tycks vara just att bevisa att bruket är urgammalt. Strax därefter skriver Hagberg att ”halmtiden” alldeles försvunnit (s. 33). Här får vi en fingervisning om vikten av hennes forskning, någonting är på väg att försvinna och hon ger sig ut för att bevara detta. Som tur är finns det fortfarande personer som kan tillverka halmfigurer, och Hagberg skriver att det gäller ”att uppsöka dessa gamla och få dem att åt eftervärlden lämna prov på denna sin färdighet, innan de för alltid taga sin kunskap med sig i graven” (s. 33).

Retoriskt går Hagberg alltså tillväga så att hon först inleder med att den sed hon skall beskriva i artikeln har en lång historia och att den dessutom är på utdöende (vilket förklarar hennes motivation). Därefter beskriver hon tillverkning av juldockor, vilket möjliggör hennes senare jämförelser mellan dockornas form och storlek, vilket i sin tur utgör en förutsättning för den evolutionistiska kedja som ligger till grund för survivalteorin. Formjämförelserna tillåter också den koppling Hagberg gör mellan den sista kärven och juldockan, vilken automatiskt i artikelns senare del leder över till den survivalteoretiska fruktbarhetsteorin.

Artikeln i sin helhet kan sägas vara strukturerad kring tre moment som är nödvändiga för att bevisa att lekar med juldockor ursprungligen ”ha varit magiskt symboliska bruk, vilka iakttagits vid julen med avseende på årsväxtens återupplivande” (s. 46). I det första momentet ingår dels beskrivningen av tillverkningen av juldockorna, dels beskrivningen av en tänkt jul med julhalm, juldockor och jullekar. I det andra momentet diskuterar Hagberg juldockornas ålder och ursprung,

som hon ju måste etablera för hon skall kunna behandla lekarna som rester av forntida sed. Det tredje momentet är själva förklaringen av lekarna, deras ursprungliga betydelse. Till exempel så beskrivs i moment ett, utan förklaring och mycket noggrant, hur halmen breddes på stuggolvet (s. 38). Beskrivningen motiveras inte förrän sex sidor senare i moment tre där Hagberg skriver att ”jämnt och fint skulle den ligga på stuggolvet liksom ett rågfält. Och vad som hände med halmen på golvet, det hände även sedan med säden på åkern” (s. 44).

Skillnaden mellan beskrivning och förklaring är dock inte genomgående så tydlig som i detta exempel. Hagberg ger ibland förklaringar av det hon beskriver även i moment ett. Följande citat är ett exempel på det:

Tvenne andra uppländskor (juldockor) /.../ äro i likhet med gästriklandsgumman något ålderdomligare än sin övriga kamrater, så har till exempel deras kjortlar till stor del fått behålla axen (s. 35).

Med den diffusionistiska metoden försökte man genom utbredningsstudier bestämma kulturers och kulturelements relativa ålder och ursprung. I det citerade avsnittet har Hagberg först påstått att två uppländska juldockor är något ålderdomligare, och i meningens andra sats ger hon direkt en förklaring till varför hon anser dem vara av ett äldre utförande.

Vi behöver alltså inte läsa igenom flera sidor text för att få en förklaring, vilket vi måste göra när det gäller flera andra av de beskrivningar och påstående Hagberg gör i textens första moment. Det finns dock en skillnad i förklaringar som förpassats till moment tre och de som finns instuckna i moment ett. Det är förklaringar med nära anknytning till den survivalteoretiska fruktbarhetsteorin som fått vänta till moment tre. Förmodligen beror det på att Hagberg först med hjälp av ett allmänt resonemang, med mer etablerade förklaringar, byggde upp en grund utifrån vilken hon senare argumenterade för fruktbarhetsteorin. För en

läsare av idag är det lättare att förkasta resonemangen i moment tre, där survivalteorin framgår, än dem i moment ett, där de teoretiska grundvalarna inte framgår med samma tydlighet.

I inledningen till *Etnologiska beskrivningar* skriver redaktörerna att de främst inriktar sig på avgränsade textpartier ”som skiljer sig från andra avsnitt genom att de med konkreta och tydligt återgivna detaljer sätter observerade händelser och föremål i centrum” (1989:10). Med en sådan definition på beskrivning skulle inte den del av artikeln Julhalm och juldockor som jag kallat beskrivningen, vara en beskrivning. Hagberg sätter ju inte observerade händelser i fokus. Å andra sidan kan jag i texten identifiera konkreta och tydliga detaljer. Vidare skriver man i *Etnologiska beskrivningar* att ”beskrivningens kärna är ett här och nu, att den har ett bestämt objekt och dess början och slut är klart markerade” (1989:10). Trots att Hagberg beskriver något som inte längre går att observera och som således inte utgör ett här och nu, skapar de avsnitt jag kallar beskrivningar i Julhalm och juldockor en känsla av här och nu. Början och slutet i beskrivningarna är inte heller klart markerade, utan jag har funnit att gränserna mellan vad som kallas analytiska och beskrivande avsnitt ibland flyter samman och bildar en speciell typ av beskrivningsform där delförklaringar ingår.

I min granskning av Julhalm och juldockor har jag utgått ifrån att Louise Hagberg skrev sina artiklar inom en speciell genre styrd av specifika traditioner (Pratt 1986:27–28, se även 2008). Det är inte möjligt för mig att fullständigt karaktärisera den genre Hagberg arbetade inom, men jag ska i det följande göra några jämförelser med och visa på paralleller till texter författade av andra folklivsforskare.

Flera av de drag etnologen Billy Ehn (1989) identifierar som typiska för folklivsforskaren John Granlunds beskrivningar har jag även funnit i Hagbergs. I Julhalm och juldockor,

liksom i Granlunds beskrivningar, blandas olika framställningsformer. I ett avsnitt berättar Hagberg hur det var och hur man gjorde, i ett annat redovisar hon historiskt material från när och fjärran och i ett tredje generaliserar hon utifrån det redovisade materialet. Vid en första granskning kan artikelns utformning synas inkonsekvent, men en jämförelse med vad Ehn fann som typiskt för Granlunds stil visar att konsekvensen inte ligger i stilen, utan i syftet med det beskrivna, i att nå målet och bevisa tesen. På så vis kan man säga att teorin, som styr syftet, också styr stilvalen och skrivsätten.

Etnologen Annick Sjögren skiljer på *summerande* och *specifika* beskrivningar (1989:105–115). Hon skriver att den summerande beskrivningen kännetecknas av ett generaliserande språk, där det som skildras används som en modell av, eller ett exempel på, många liknande fall. Den specifika beskrivningsformen skildrar enstaka händelser och bygger (tydligare än den summerande beskrivningen) på författarens egna observationer och erfarenheter. Sjögren menar att dessa beskrivningsformer var vanliga inom etnologisk forskning på slutet av 1900-talet. Troligen fick den specifika beskrivningen, som ett metodiskt redskap att illustrera teorier med, fotfäste inom etnologisk forskning först efter det att Hagberg skrev Julhalm och juldockor. De teorier utifrån vilka Hagberg och hennes samtida arbetade främjades tydligen inte av specifika beskrivningar av upplevda iakttagelser, eftersom man endast iakttog rester så låg tyngdpunkten istället på att rekonstruera, alltså på att summera de iakttagna resterna.

Artikeln Julhalm och juldockor karaktäriseras just av sina summerande beskrivningar. Kanske är det inte förvånande med tanke på att sederna Hagberg beskriver krävde en slags rekonstruktion för att kunna beskrivas. Beskrivningarna kunde alltså inte bygga på direkta personliga erfarenheter. Å andra sidan använde Granlund specifika beskrivningar,

trots att även hans fokus låg bakåt i tiden. Skillnaden tycks vara den att Granlund tog avstamp i nutiden, och som Ehn skriver använde Granlund nuet som ”en yta som genomborras i en djupdykning efter ursprung och innebörd” (1989:49). Granlund skriver i presens. Hagberg däremot skriver i imperfekt och startar sin resa mot det ursprungliga någonstans i slutet av 1800-talet. Nuet är endast intressant för henne i den mån det uppvisar survivals, vilket det inte verkar göra eftersom hon inledningsvis skriver ”det nu utdöda” bruket.

Metoden i en summerande beskrivning, skriver Sjögren, åstadkommer distans i texten samtidigt som den inger förtroende. Avståndseffekten framkallas av författarens frånvaro i beskrivningen, och förtroendet byggs upp av hänvisningarna till det rika empiriska materialet och ofta av en neutral, saklig ton (1989:114). Det är tydligt att avståndet till det studerade både i tid och rum utgör en förutsättning för den form Julhalm och juldockor har. Det är en text med intima samband mellan teoretiska utgångspunkter, stilval, skrivsätt och etablerandet av auktoritet som forskare och författare.

Publikerna och auktoriteten

Jag skrev tidigare att en av ingångarna till en textgranskning är att söka de strategier som författaren använder för att etablera auktoritet. I det följande skall jag granska Julhalm och juldockor ur det perspektivet. Ordvalet och språket i artikeln är lättfattligt, och därför luras läsaren att tro att det är ett enkelt sedkomplex Hagberg beskriver. Naturligtvis kan det ha varit så att Hagberg själv uppfattade det som självklart och lättöverskådligt. Å andra sidan var hon införstådd i de teoretiska resonemangen kring sedernas antagna betydelse. Hon använde sig av ett väl utarbetat sätt att sortera materialet, och kanske förutsatte hon att läsaren kände till gängse forskningsteori. Språkets enkelhet står dock i stark kontrast till de krångliga kopplingar och associationer

hon gör i artikeln och demonstrerar på så vis att hon behärskar det svåra hon valt att undersöka och skriva om. Språkvalet kan också vara beroende av vem artikeln vänder sig till. Tidskriften *RIG*, där Julhalm och juldockor publicerades, var i första hand riktad till en kulturhistoriskt intresserad och vetenskapligt skolad läsekrets. Samtidigt kan Hagbergs samlade publikationer kategoriseras som beskrivande. I texten Julhalm och juldockor synliggörs mötet mellan de två inriktningar dåtidens forskning hade, dels målet att *bevara*, dels målet att *förklara*, de inriktningar jag tidigare påstod inte kunde separeras.

Vad är det då hon berättar med sin artikel, och för vem berättar hon vad? Antropologen James Clifford skriver att varje berättelse alltid innehåller andra berättelser (1983). Han menar att man omöjligt kan beskriva någonting utan att beskriva någonting annat, omedvetet eller inte. Dessutom är texter riktade någonstans, de har både avsändare och mottagare och de förhåller sig intertextuellt till andra texter (Nylund Skog 2011). Det är dessa tankegångar jag tagit fasta på när jag tänkt mig tre olika publikur, grupper av läsare, för artikeln Julhalm och juldockor.

Om allmogen, de Hagberg skriver om, hade möjlighet och lust att läsa artikeln skulle de kunna uppfatta Julhalm och juldockor som en historia om delar av deras liv. Hagberg berättar för dem hur de gör och hur de gjorde. Hon berättar varför de gör det. Hon berättar även vilka av deras seder och bruk som de utför ”rätt” och vilka de missuppfattat och således utför felaktigt, icke ursprungligt. Lilja skriver att forskarna utgick ifrån att de visste mer om folkkulturen än vad folket själva gjorde (1999:120). Effekten av den historia Hagberg berättar om allmogens liv är tveeggad. Samtidigt som hon ökar värdet av delar i deras förflutna påpekar hon indirekt att de inte förstår varför de leker med juldockor eller breder ut halm på stuggolvet. Om de hade förstått sederna och känt till deras ursprung

Juldocka. Östervåla, Uppland. H 120 cm. Nordiska Museet.

hade ju inte Hagberg behövt rekonstruera dem. Man kan säga att inför allmogepubliken tar Hagberg på sig rollen av lärare och upplysare och artikeln fungerar som ett slags handbok för hur de bör utföra sederna och hur de bör tolka dem.

Den historia Hagberg berättar för den akademiska världen är en annan. För dem tycks hon vilja visa att det hon valt att beskriva har sin plats inom de rådande teorierna och att

det arbete hon gjort är av värde. På samma gång som hon beskriver seden i sitt ”rätta” sammanhang, beskriver och etablerar hon sin egen kunskap. I artikeln visar hon också att hon tagit del av utländsk forskning, att hon är beläst och berättigad en fortsatt plats i forskarkretsen. Genom att använda de teorier som är gällande inom folklivsforskningen signalerar hon gemenskap med andra aktiva inom samma område, och bidrar också till att etablera dessa teories riktighet. Annorlunda uttryckt skriver hon in sig i folklivssfären och reproducerar sin maktposition.

Det är inte enbart till forskarkretsen hon signalerar gemenskap utan också till dem som tillhör samma samhällsklass och kulturella grupp som hon själv. Till sin egen kultur berättar hon snarare en historia om sig själv än en om allmogen, eller en om teories riktighet. Genom att hon betraktar allmogens seder som ett gemensamt kulturarv, grundat på idén att allmogen ligger efter i utvecklingen och därför bevarat ålderdomliga drag, etablerar hon också indirekt skillnaderna mellan hennes grupp och allmogen. Artikeln bekräftar på så vis att Hagberg och hennes likar har kommit längre i den kulturella utvecklingen.

Trots att dåtidens forskningsteorier gjorde gällande att personen var oviktig och trots att författarens närvaro i Julhalm och juldockor alltså inte var önskvärd, kan man i texten skönja henne ibland. På ett ställe skriver Hagberg att åttioåriga Brita Fernström ”var helt bekymrad över den halm” hon fått när hon på uppdrag av Nordiska museet skulle tillverka en ”jultyppe” (s. 34). Med denna kommentar berättar Hagberg implicit för läsaren att hon själv talat med folk om det hon beskriver. Hon etablerar att hon varit där. Hon skriver inte att hon deltagit när ”jultyppan” och andra juldockor tillverkades, men hon får oss att tro att så var fallet. Kanske är beskrivningen av tillverkningen av juldockorna också nödvändig för den fortsatta typologiseringen av juldockor, där hon utgår ifrån tillverkningsättet och

formen. Detta innebär att personen Hagberg i någon mån måste finnas med i texten för att den ska kunna uppfylla de teoretiska kraven och för att hon ska kunna etablera auktoritet som forskare hos läsaren.

Hänvisningarna och materialet

Artikeln Julhalm och juldockor är, som nämnts, fjorton sidor lång och har femtio- en hänvisningar. Trettioen av dessa är till Nordiska museets folkminnessamlingar och resterande till tryckta källor, så som verk av Sir James Frazer och Wilhelm Mannhardt, men även kulturhistorikern Gunnar Olof Hyllén-Cavallius (1818–1889), juristen och poeten Richard Dybeck (1811–1877) samt vetenskapsmannen Olof Rudbeck den äldre (1630–1702) är återkommande i noterna. En jämförelse med andra artiklar skrivna vid samma tid visar att dessa mäns verk för fler än Hagberg utgjorde den huvudsakliga kunskapskällan.

Hagbergs hänvisningar till Nordiska museet är alla till det ämnesordnade arkivet, som består av avskrifter från insamlat material vilka alltså är ordnade ämnesvis. Materialet Hagberg hänvisar till är från skilda håll i Sverige. I de fall hon hänvisar till eget insamlat material är detta ifrån Uppland och Skåne. De flesta av originalanteckningarna från vilka uppteckningarna (excerpterna) i ämnesarkivet är avskrivna finns bevarade i Hammarstedts arkiv. Det går att ifrågasätta om man verkligen kan kalla originalanteckningarna i Hammarstedts arkiv för original. När jag jämförde excerpter med originalanteckningar fann jag inga ytterligare tillägg i originalen. Arkivsamlingen består av en blandning av renskrivna meddelarbrev och renskrivna fältanteckningar. Alltså utgör även originalen ett redan sorterat material och därför är uppteckningarnas förändring från original till ämnesordnade excerpter inte så stor som man skulle kunna tro. Den främsta gallringen tycks istället ha skett när

man formulerade frågor för utskick och/eller fältarbete, och när man renskrev de inkomna uppgifterna.

Däremot verkar det uppenbart att Hagbergs artikel inspirerat folkminnesforskare att ställa frågor angående de ämnen hon behandlar i sin artikel. Materialet kring julhalm och juldockorna har ökat märkbart efter det att artikeln skrevs. Så finns bland annat stora mängder excerpter insamlade av Anna Arvidsson under 1930-talet, varav flertalet av dessa direkt strider mot Hagbergs resonemang i artikeln. Några av meddelarna i excerpterna av Arvidssons uppteckningar menar till exempel att de tror att seden att tillverka juldockor är en nymodighet. Flera minns inte att man gjort sådana i deras barndom, men att de i vuxen ålder stött på bruket. Kan detta bero på att Anna Arvidsson ställt en ny typ av frågor, olika dem i Hammarstedts P.M., eller har Hagberg och hennes samtida låtit bli att samla in minnen som talade emot de rådande teorierna om föreställningar, seder och bruk som kvarlevor av förkristen kult?

Louise Hagberg gjorde ett stort antal fältarbeten vintertid runt om i Sverige under en trettioårsperiod. Av hennes anteckningar och uppteckningar från dessa resor finner man att jullekar alltid var ett ämne hon samlade in material om. I en bunt med delrubriken Blandade avskrifter m.m. i kapseln jul i Louise Hagbergs arkivsamling fann jag följande uppteckning som jag anser vara typisk för hur de ser ut:

Uppteckningar angående julhalm, halmdockor o.d. gjorda i Nätra s.n, norra ångermanland, okt 1919. Om halmdockor. I min barndom brukade far och mor på julkvällen sitta och berätta, hur de hade det förr till jul. och då berättade de bland annat att de hade brukat göra halmdockor till jul, som de hade något roligt med. De gjordes av råghalm, men något annat mindes jag icke om det. Det är så fasligt länge sedan. (Sagesman: farfaren Jonas Norgren i Hummelvik, Nätra, f. därstädes d.15 aug.1848.)

Här kan man se att Hagberg frågat efter vad som hände förr, hur man *brukade* göra, inte hur man *gör*. Hon har även frågat efter typen av halm som brukades och förmodligen också om det var någon speciell kärve de sparat för ändamålet. På den frågan har meddelaren inte haft något svar. I Louise Hagbergs kvarlåtenskap och i hennes privata arkiv finns också brev från meddelare runt om i landet med beskrivningar av jullekar. Flera av dessa brev visar på en tydlig teoretisk influens och man kan även genom svaren skönja hur den fråga de besvarat kan ha lytt. En meddelare skriver:

Några gamla jullekar som förr var vanliga å julkalassen i ungdom, och vars ursprung kan ledas tillbaka till längesedan svunna tider, förekomma knappast numera. De undanträngas av den allt upptagande dansen samt tydligt utifrån kommande sällskapslekar./.../ För många år sedan voro dock en mångfald sådana lekar synnerligen populära.⁴

Kanske har Hagberg här frågat om meddelaren vet något om ursprunget till de jullekar han beskrivit. Om inte, så var denne meddelare väl medveten om vad som eftersöktes. Han var också oroad för utvecklingens förstörelse och ifrågasatte om de moderna danserna kunde vara något att studera eftersom de hade trängt undan de efterfrågade jullekarna med all sin ursprunglighet. Materialet i sin helhet, både det från Hagbergs arkiv och det som finns i det ämnesordnade arkivet, visar på tydliga influenser från dåtidens forskningsteoretiska idéer. Materialet som Julhalm och juldockor bygger på är alltså inget ”rent” material, utan istället starkt format av forskningens krav och av tidsandan (Klein 2013, Lilja 1996; 1999:120, Skott 2008).

Rekonstruktionen och källkritiken

Inledningsvis nämnde jag att rekonstruktion var den ledande principen för dåtidens forskare. I det följande ska jag koncentrera mig på rekonstruktionen i Hagbergs arbete.

Med utgångspunkt i ett avsnitt i artikeln Julhalm och juldockor vill jag illustrera hur Hagberg genom att beskriva jullekarna också förklarade deras ursprung. När hon beskriver lekarna placerar hon dem samtidigt i ett survivalteoretiskt ramverk och rekonstruerar därmed också den tänkta utvecklingskedjan. Hagberg skriver:

I likhet med julbocken och julkorset fick halmdockan ofta sin plats under julbordet, där hon förblev till julen var förbi, när som hon ej togs fram till allehanda lekar och upptåg. Gammal som ung roade sig med halmdockorna, man låg i halmen och kastade juldockan emellan sig, och den som då ej kunde ta den när den kom kastades, utsattes för mycken försmädelse (s. 38).

Inte i någon av de av Hagberg hänvisade excerpterna, eller i några andra jag stött på när jag sökt efter dessa, framgår det att både gammal och ung lekte dessa lekar. Däremot berättar meddelarna i excerpterna att de lekte dessa lekar som barn. Varför drar då Hagberg slutsatsen att även gamla lekte? Är det för att hon tänkte sig att lekarna ursprungligen utfördes av vuxna i en hednisk sed? Längre fram i texten beskriver Hagberg en av de lekar ”man roade sig med” och som beskrivits redan av Rudbeck.

Juldockan ställdes på golvet och så lade sig en person ned på ryggen, så att hon kom att stå bakom hans huvud. Han skulle därefter kasta upp benen och med fötterna ta dockan och så kasta henne framåt och därvid slunga henne så långt fram han förmådde (s. 38).

Hagberg skriver ”hon” om juldockan, eftersom hon tidigare i artikeln påstått att även juldockor med maskulina beteckningar, till exempel ”jultuppen” och ”julbocken”, är senare varianter av den ursprungliga halmfiguren, den feminina juldockan. I den excerpt Hagberg hänvisat till i det ovan citerade avsnittet står det:

Julhalmen brukades öfverallt, och däruti lekte barnen under det kvällsmaten iordningsgjordes. Bland lekarna var det en som kallades att ”ta juletuppen”.

I excerpten framgår alltså tydligt att det är barn som leker, men det bryr sig inte Hagberg om att nämna. Hon skriver vidare:

Hur dockan därvid föll hade sin stora betydelse, ty förmedelst henne kunde man i vissa fall utforska framtiden. Föll dockan med huvudet utåt, varslade det om dödsfall och tvärtom att familjen i det nya året skulle tillökas en ny medlem. Lyckades man kasta dockan ut genom dörren, skulle den önskan man därvid uttalade gå i fullbord (s. 38).

I den hänvisade excerpten, som är relativt omfattande och beskriver ett flertal jullekar, står det:

”Kasta julbock”. Man lade sig på rygg cirka 3 a 4 steg från den öppna dörren med fötterna mot denna, satte en av halm förfärdigad ”bock” tätt intill huvudet, kastade upp benen bak över huvudet, grep bocken med täpspetsarna och kastade ut honom genom dörröppningen. Om detta lyckades, gick vad man tänkte eller önskade sig under det man kastade i uppfyllelse.

Hagberg har visserligen konstaterat att den ursprungliga juldockan getts flera olika namn, men är verkligen ”halmbocken” och ”juldockan” samma sak? Har de samma betydelse? Kan denna ”han” vara en fruktbarhetsgudinna? Vidare står det i samma excerpt att ”flickorna utförde denna lek annorlunda”. Återigen är det alltså så att Hagberg utgått från ett generaliserat ”man”, och tydligen är detta ”man” baserat på en person av manligt kön. Hagberg skriver vidare att man även försökte ”att med fötterna kasta dockan upp mot taket, varvid den var duktigast som fick den högst” (s. 38). I den här hänvisade excerpten står:

”Fulln” vreds ihop till huvud. Sen lade vi oss på rygg och tog de där dockorna mellan fötterna och kastade dem upp mot taket. Den, som var vigast, fick dem högt och han var duktigast förstås.

Återigen en ”han” och ett annat namn på juldockan. När Hagberg beskriver den här julleken är den alltså en generalisering utifrån flera källor. I de olika hänvisade excerpterna berättar

tas ibland att det var barn som lekte, i andra fall att det var en person av manligt kön, och i vissa fall understryks också att kvinnor lekte på ett annorlunda sätt. Dessutom benämns i excerpterna föremålet som leken lektes med vid olika namn. Hagberg konstruerar alltså ett generaliserat ”man” och en generaliserad lek. Ett kronologiskt förlopp organiserar framställningen och det dramatiserade berättandet utifrån en generaliserad sed ger oss intrycket av en helhetsbild, ett allmänt bruk. Intresset för seden i sig leder till att människorna och de sociala relationerna försvinner i framställningen och seden tycks leva sitt eget liv.

Samtidigt som leken beskrivs, får den sin betydelse med hjälp av Hagbergs tolkningar, vilka är grundade i det survivalteoretiska idékomplexet och teorin om den sista kärvens fruktbarhet. Hon skriver:

Halmdockan torde sålunda en gång i tiden ha utgjort en personifikation av sädens livskraft, ett slags sädesgudomlighet, och de med henne företagna, ursprungligen rituella lekarna torde också en gång ha varit magiskt symboliska bruk, vilka iakttagits vid julen med avseende på årsväxtens återupplivande (s. 46).

Varje företeelse i artikeln byggs upp på liknande sätt som denna jullek, och därefter kopplas de skilda fenomenen samman med hjälp av fruktbarhetsteorin. Det är som rester av fruktbarhetsriter, eller som fruktbarhetsymboler, de berättigas plats i artikeln. Här kan vi konstatera att trots att materialet som artikeln bygger på var starkt färgat och format av gängse forskningsteoretiska idéer, så har Hagberg när hon skapat text av materialet förvrängt det ytterligare. Jag tror inte att det är en medveten handling från Hagberg sida. Det är snarare som om verkligheten inte riktigt passade teorin. Eftersom Hagberg ansåg att den verklighet hon studerade bestod av survivals, som ju till sin natur var förvrängda, behövde hon också rätta till dem för att de skulle kunna förklaras och beskrivas i enlighet med den roll teorin ansåg att de haft. Samtidigt kan vi iakttä

en viss tveksamhet hos Hagberg, i citatet ovan skriver hon att halmdockorna ”torde sålunda en gång i tiden ha utgjort en personifikation av sädens livskraft” och ”lekarna torde också en gång ha varit magiskt symboliska bruk”.

Som vi sett framträder dåtidens forskningsideal tydligt både i texten och i materialet. När Hagberg diskuterar julens halmfigurer och den sista kärvens betydelse för fortsatt god skörd i samma stycke, måste vi känna till survival- och fruktbarhetsteorierna för att förstå resonemanget. Materialet är hopplöskat från varierande källor och geografiska områden och är insamlat utifrån samma teorier som hon arbetar efter i artikeln. Det tycks som om anledningen till att källorna förekommer i texten är att de kan användas för att peka på slutsatsen. I positivistisk anda verkar varje källa i artikeln tas för absolut sanning. Det är således mycket sällsynt att Hagberg för en diskussion angående relevansen hos materialet. Vid ett tillfälle gör Hagberg dock en reflektion över sitt material. Hon vill i ett avsnitt visa att tillverkning av juldockor har en mycket lång tradition och hon pekar därför på att de förekommit i kväden från 1600-talet och i en bild i Rudbecks *Atland* (1689). När hon sedan jämför dessa med de juldockor som tillverkats för Nordiska museets räkning och de som Nordiska museet tidigare insamlat ser hon flera paralleller. Bristen på material oroar henne något men hon påpekar att om större bildmaterial från 1600-talet hade funnits att tillgå, ”hade nog även än större överensstämmelse mellan de olika seklernas dockor kunnat påvisas” (s. 39). I nutida forskning skulle detta faktum förmodligen hindra från mer långtgående slutsatser, men som Hagbergs kommentar visar utgjorde bristen på material inget hinder för henne att fortsätta sitt resonemang. Det grundläggande förhållningssättet till materialet delade hon med alla andra verksamma inom samma område, och därför togs detta för givet. Forskarna visste vad de sökte och upptecknarna och sages-

männen skulle ofta bara verifiera forskarnas kunskap (Lilja 1999:125). I den survivalteoretiska anda som omfattade Hagberg och hennes kollegor utgick man ifrån att seder och bruk bland allmog, som inte längre tycktes fylla någon funktion, utgjorde historiska kvarlevor från tidigare förkristna föreställningar, seder och bruk.

I *Källkritiska problem inom etnologisk forskning* (1975) skriver Nils-Arvid Bringéus om kompilat, det förfaringssätt varigenom man plockar ihop och sammanför material ur andras skrifter, vanligen utan självständiga synpunkter. Avsikten med ett kompilat är ofta att öka detaljrikedomen och förtydliga, och vad som saknas på ett ställe hämtas på ett annat. Bringéus skriver också att kompilering har utvecklats till en vetenskaplig metod som används för att till exempel presentera något på ett ursprungligt stadium. Hagbergs förfaringssätt i Julhalm och Juldockor liknar i mycket ett kompilat. Vi vet inte vilket område hon hänvisar till, ibland talar vi om en skandinavisk sed, ibland om en svensk och ibland hämtar hon uppgifter från exempelvis Uppland. Avslutningsvis i artikeln hänvisar hon även till europeiskt material från Tyskland och England, och då undrar man om det hon beskriver till och med kan tänkas vara europeiskt, alltså inte en ”urgammal” skandinavisk sed. Kompilatmetoden har också som konsekvens att tiden suddas ut. I den ena stunden befinner vi oss i 1800-talets Sverige, i nästa ögonblick tillsammans med Rudbeck på 1600-talet och plötsligt är vi på hednisk tid.

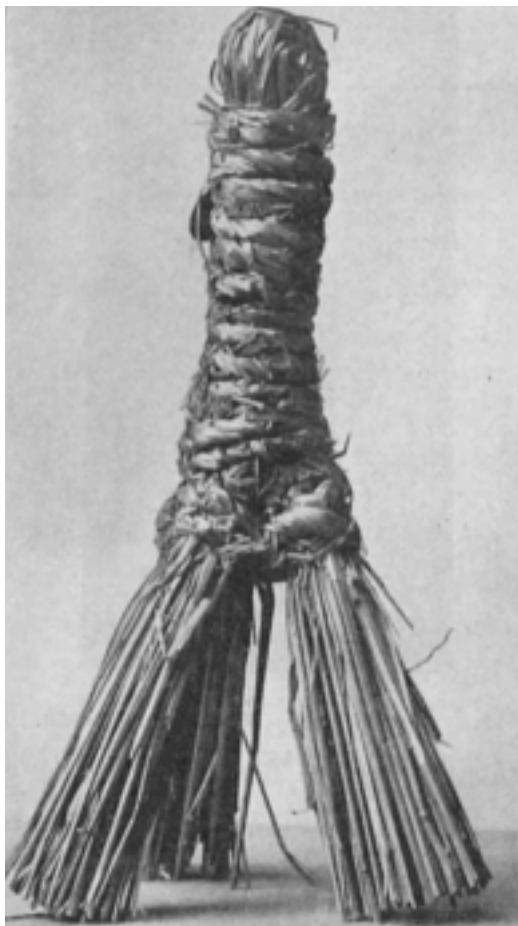
Antropologen Ulf Hannerz skriver att på samma sätt som det anses ha ett egenvärde att bygga upp ett fullständigt vetande om världens flora och fauna har det betraktats som önskvärt att samla kunskap om mänsklighetens alla livsformer (1983, se även Daun 1982). Med sitt arbete bidrog Louise Hagberg till detta kunskapsinsamlade, till att bygga upp det förråd av kunskap som våra folkminnessamlingar idag utgör. När man poängterar

denna aspekt av hennes arbete understryker man också indirekt det bevarande draget i Hagbergs forskning. Det är alltså drivkraften att beskriva och sprida kunskap som blir mest framträdande, men som jag skrev tidigare tycks Hagberg inte ha kunnat beskriva, och bevara, utan att också bli tvungen att förklara varför det hon beskrev var värt att bevara. Således var det etnografiska arbetet vid början av 1900-talet nära sammanbundet med de grundläggande teoretiska tankegångarna.

Forskningsgenrer och allegorier

I den här artikeln har jag visat att det material Julhalm och Juldockor bygger på omformades av Hagberg för att passa de teorier hon arbetade utifrån. Materialet anpassades efter den språkliga och stilmässiga genre inom vilken hon verkade. Redan det material Hagberg insamlade var färgat och format av tidens strömningar och av de personer från vilka Hagberg insamlade uppgifterna. Vi kan konstatera att vid varje steg i forskningsprocessen har materialet ändrat form. Alltså var det inte bara i texten eller när Hagberg gjorde en text av materialet som forskningsteoretiska idéer gjorde sina avtryck på materialet. Med James Clifford (1986) går det att förstå Julhalm och Juldockor som allegorisk. Texten förutsätter andra texter, teoretiska och kulturella, och framkallar andra, beroende på läsare och sammanhang.

Med utgångspunkt i artikeln Julhalm och Juldockor har jag visat att forskningsprocessens alla led från fältarbete till färdig text formats av teoretiska antaganden. Hur Hagberg som person förhöll sig till dessa har varit svårare att utröna (jfr Klein 2013:134). Det framgår dock i vissa avsnitt i Julhalm och Juldockor, samt i andra texter författade av Hagberg, att hon inte fullständigt tycks ha accepterat de survivalteoretiska fruktbarhetsidéerna. De få explicita teoretiska resonemangen i hennes texter och tveksamheten uttryckt i ord som *torde* och *troligen* behöver dock inte bero

Julpytta. Dalsland. H 35 cm. Nordiska Museet.

Julbock ("julapytta") från Knäröd i Halland. Nordiska Museet.

på att hon inte höll med om teoriernas riktighet. Det kan också vara uttryck för en viss blygsamhet och brist på självkänsla som forskare, samt ovilja att ifrågasätta auktoriteter.

Att Hagbergs främsta forskningsinsats bestod i att bevara och sprida kunskap om seder och bruk på utdöende, snarare än att utveckla teorier, kan alltså bero på flera saker. En orsak kan vara att Hagberg var kvinna. Visserligen fanns under Hagbergs verksamma tid ett flertal kvinnor anställda vid Nordiska museet, men få av dem avancerade till högre tjänster på samma sätt som männen gjorde (Klein 2013). Inte heller var de lika ofta publicerade som sina manliga kollegor (Meurling 2007). Bland Nordiska museets kvinnliga anställda

utmärker sig Hagberg genom att oftare än de andra kvinnorna skriva artiklar som publiceras. Detta kan förklaras med hennes akademiska och adliga uppväxt och det faktum att hon förblev ogift och barnlös.

Agneta Lilja har påpekat att de meddelare eller upptecknare som lade stor möda på sina bidrag och var följsamma och tjänstvilliga också gjorde sig oundgängliga (1999:130). Hon skriver att "ju mer oundgängliga de blev och ju fler värdefulla uppteckningar de producerade, desto större frihet tilläts dem/.../desto mer motstånd kunde de göra mot makten" (1999:130). Huruvida en sådan logik är applicerbar på Louise Hagberg är svårt att säga.

Hennes bidrag till Nordiska museets folkminnessamlingar var ovärderligt, samtidigt var hon en forskare som per definition skulle ha större kunskap än en meddelare. I egenskap av både upptecknare/fältningsarbetare och forskare stod hon med ett ben i varje läger. Kanske gjorde det hennes position än mer kringskuren än om hon enbart tillhört den ena gruppen.

Oavsett Hagbergs ambivalenta position visar hennes enorma arbetsinsatser att det var en livsgärning. Hon tycks inte enbart ha levt och verkat inom folkminnessfären utan även för den; uppenbarligen fann hon det synnerligen viktigt och brådskande att samla in och sprida kunskap om seder och bruk som var på väg att försvinna (Klein 2013:136). Jag menar att Hagbergs förtjänst som folkminnesforskare ligger i hennes idoga insamlingsverksamhet snarare än i de teoretiska resonemangen. I sin helhet visar hennes gärning också på självständighet. I de avsnitt där hon resonerar kring survivalteorin kan man naturligtvis spåra inflytandet från Hammarstedt och andra lärda män, men det inflytandet utsträckte sig till fler än Hagberg och säger egentligen väldigt lite om hennes relation till Hammarstedt som vetenskaplig auktoritet. Det säger desto mer om folklivssfären vid denna tid och om det maktspel som pågick där.

Lika omfattande som evolutionismens, diffusionismens och survivalteorins genomslag var, lika omfattande har kritiken varit (Bringéus 1991, Brück 1983). Bland andra kritiserade folklivsforskaren Albert Eskeröd survival- och fruktbarhetsteorin med sin avhandling *Årets äring: Etnologiska studier i skördens och julens tro och sed* (1947). Han menade att survivalforskarna misstolkat ut-sagorna i de uppteckningar de använt och att de dessutom byggt upp teoretiska luftslott på ett alltför tunt underlag. *Årets äring* är dock, oavsett den vassa kritiken, ett exempel på att man kan använda det material som Hagberg och hennes samtida insamlade på ett annat sätt än vad de själva gjorde. Som jag hoppas att

denna artikel visat krävs dock förberedande arbete och en stor kännedom om hur och med vilka frågeställningar och utgångspunkter det en gång insamlades. Detsamma gäller dock alla former av material, såväl samtida internetkällor som intervjuer utförda på 1980-talet, skönlitterära verk från 2000-talet, som historiska biografier. Sådillvida är det folkminnesmaterial som finns bevarat vid våra arkiv lika (o)problematiskt och (o)tillgängligt som allt annat forskningsmaterial. Att det kan användas för nya och intressanta frågeställningar framgår också i de numera många exempel på studier utförda med utgångspunkt i äldre folkminnesmaterial. Dessa undersökningar visar på vad som kan åstadkommas genom att återvända till det material som Hagberg och hennes samtida med sådan iver samlade in – och som än idag utgör basen i våra ständigt växande och unika samlingar.

Susanne Nylund Skog, forskare, docent i etnologi
 Institutet för språk och folkminnen
 Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala

Noter

- 1 Folkminnesarkiven benämns även traditionsarkiv och folklivsarkiv. I denna artikel används genomgående termen folkminnesarkiv.
- 2 Jag vill tacka Katarina Ek-Nilsson för kommentarer på artikeln, som är en omarbetning av min uppsats i etnologi från 1993 med titeln Louise Hagberg som forskare och författare. En granskning av artikeln Julhalm och juldockor och dess underlag.
- 3 *Från erfarenhet till text* publicerades första gången 1994 och har sedan dess tryckts i flera upplagor. Texten cirkulerade dessförinnan som stencilerat häfte i den etnologiska undervisningen vid Stockholms universitet och på andra platser.
- 4 Del av brev under osorterat material i F3:2. Brevet börjar Gamla lekar och upptåg vid jul och andra högtider. De uppgifter å gamla jullekar m.m. som härnedan komma att lämnas äro hämtade från södra Vadsbro Härad i norra Västergötland.

Referenser

Arkiv

Folkklivsarkivet i Lund

Institutet för språk och folkminnen:

- Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala
- Dialekt- ortnamns och folkminnesarkivet i Göteborg
- Dialekt- ortnamns och folkminnesarkivet i Umeå

Nordiska museet, Stockholm:

- Folkminnessamlingens ämnesordnade arkiv
- Hagbergs arkiv
- Hagbergs kvarlåtenskap
- Hammarstedts arkiv

Litteratur

- Bringéus, Nils-Arvid 1975: *Källkritiska problem inom etnologisk forskning*. Lund: Småskrifter från etnologiska sällskapet.
- Bringéus, Nils-Arvid 1976: *Människan som kulturvarsel. En introduktion till etnologin*. Malmö: Liber förlag.
- Bringéus, Nils-Arvid 1991: Debatten om Wilhelm Mannhardts fruktbarhetsteorier. *RIG* (1):7–23.
- Brück, Ulla 1983: Swedish studies of custom. A Theoretical Perspective. *Trends in Nordic tradition research. Studia Fennica* 27:83–93.
- Clifford, James 1983: On Ethnographic Authority. *Representations* 1(2):118–146.
- Clifford, James 1986: On Ethnographic Allegory. I: Clifford, James and Marcus, Georg E. (red.): *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Clifford, James and Marcus, George E. (red.) 1986: *Writing Culture. Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Daun, Åke 1982: *Etnologi. Ett perspektiv på människors kultur*. Stockholm: Institutet för folkklivsforskning.
- Även i 1982: Birgit Arrhenius (red.): *Humaniora i samhället. Tio inlägg om humanistisk forskning*. Lund: Liber förlag.
- Daun, Åke och Löfgren, Orvar 1973: *Etnologiska metoder. Ett arbetskompendium*, 2:a uppl. Lund.
- Dundes, Alan 1986: Den devolutionistiska premissen i folkloristisk teori. Stockholm: Institutet för folkklivsforskning. Även i *Journal of the Folklore Institute* VI:5–19.
- Ehn, Billy 1989: John Granlund som beskrivare. I: Ehn, Billy och Klein, Barbro (red.): *Etnologiska beskrivningar*. Stockholm: Carlssons.
- Ehn, Billy och Klein, Barbro 2007 (1994): *Från erfarenhet till text. Om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlssons.
- Ehn, Billy och Klein, Barbro (red.) 1989: *Etnologiska beskrivningar*. Stockholm: Carlssons.
- Eriksson, Gunnar 2002: *Rudbeck 1630–1702. Liv, lärdom, dröm i barockens Sverige*. Stockholm: Atlantis.
- Eskeröd, Albert 1947: *Årets äring. Etnologiska studier i skördens och julens tro och sed*. Stockholm: Nordiska museet.
- Frykman, Jonas 2012: *Berörd. Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys*. Stockholm: Carlssons.
- Gustafsson, Hjärdis 1992: Med karameller och entusiasm som trollmedel. Om folkklivsforskarens Louise Hagbergs arbete på 1920-talet. Uppsats för påbyggnadskurs. Stockholm: Institutet för folkklivsforskning.
- Hagberg, Louise 1920: *Gammal tro och sed i Sveriges bygder. Påskhögtiden*. Råsunda: Handpresstryckeriet.
- Hagberg, Louise 1921: Julhalm och juldockor. *RIG* 4:33–47.
- Hagberg, Louise 1937: *När döden gästar. Svenska folkseder och svensk folktro i samband med död och begravning*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hannerz, Ulf 1983: *Över gränser. Studier i dagens socialantropologi*. Lund: Liber förlag.
- Klein, Barbro 2000: Foreigners, Foreignness, and the Swedish Folklife Sphere. *Ethnologia Scandinavica* 30.
- Klein, Barbro 2013: Women and the Formation of Swedish Folklife Research. *Journal of American Folklore* 126(500):120–151.
- Lilja, Agneta 1996: *Föreställningen om den ideala upp-teckningen*. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet.
- Lilja, Agneta 1999: Kollektiva beskrivningar och individuella berättelser. I: Bergquist, Magnus och Svensson, Birgitta (red.): *Metod och minne. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner*. Lund: Studentlitteratur.
- Marcus, Georg E. and Fischer, Michael M. J. 1986: *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Meurling, Birgitta 2007: Höga klackar och foträt forskning. Kvinnliga forskares position vid universitet. I: Eldén, Åsa och Westerstrand, Jenny (red.): *Guts and Glory*. Festskrift till Eva Lundgren. Uppsala: Uppsala universitet.
- Nylund Skog, Susanne 1993: Louise Hagberg som forskare och författare. En granskning av artikeln Julhalm

- och juldockor och dess underlag. Uppsats för påbyggnadskurs. Stockholm: Etnologiska institutionen.
- Nylund Skog, Susanne 2011: Rörliga rötter. Intertextualitet och diaspora i en judinnas levnadsberättelse. I: Marander-Eklund, Lena och Östman, Ann-Catrin (red.): *Biografiska betydelse. Norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Pratt, Mary Louise 1986: *Fieldwork in common places*. I: Clifford, James and Marcus, Georg E. (red.): *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Pratt, Mary Louise 2008 (1992): *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. London and New York: Routledge.
- Sjögren, Annick 1989: Summerande och specifika beskrivningar. I: Ehn, Billy och Klein, Barbro (red.): *Etnologiska beskrivningar*. Stockholm: Carlssons.
- Skarin Frykman, Birgitta 2010: Louise Hagberg. I: Hellspong, Mats och Skott, Fredrik (red.): *Svenska etnologer och folklorister*. Uppsala: Kung. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Skott, Fredrik 2008: *Folkets minnen. Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964*. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen.
- Svensson, Sigfrid 1969 (1966): *Introduktion till folklivsforskningen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Tillhagen, Carl-Herman 1999: *Våra folkminnen. En "dagbok" över ett folks liv*. Stockholm: Carlssons.
- Åsberg, Cecilia, Hultman, Martin och Lee, Francis (red.) 2012: *Posthumanistiska nyckeltexter*. Lund: Studentlitteratur.

SUMMARY

Allegory and Authority

A discussion about folk life material and research at the beginning of the 1900

The Swedish Folk life archives host a rich source of knowledge about the 18th and 19th centuries.

The sources are important subjective records of people's experiences and traditions, created within a specific scientific framework. This article explores research conducted within this framework. It offers knowledge on the conditions of the so called Folk life sphere. The article takes its starting point in the work of the folk life researcher and fieldworker Louise Hagberg and her article *Julhalm och juldockor* published in *RIG* (1921). The analysis is concentrated on the form of the text and its empirical base; material from the Swedish folk life archives, primarily the one at the Nordic

museum. The aim is to follow the process from field to text, from how the material was collected, organized, filed, analyzed and to how it was presented in print. How does Hagberg establish authority as a researcher with the help of her article? How does she present the material and how does she discuss its credibility? The article explores the difficulties involved in working with the material, as well as the possibilities it offers as unique records of times, places, notions and traditions that no longer exist in any other way. It offers insight into the complexities and richness of the material, as well as some tools for analyzing it today.